

Posudek školitele

Dynamika vnitrostranického teroru na lokální úrovni KSČ v době pozdního stalinismu

Marian LÓŽI

Diplomová práce

Ústav hospodářských a sociálních dějin FF UK, Praha 2014, 111 stran

Sociální dynamika stalinského teroru patří k nejzajímavějším a nejobtížněji uchopitelným problémům současného (sociálně-)historického výzkumu. Asi nejtvrdějším výkladovým oříškem je propojení pohledu shora (tedy mocenského centra) s těmi procesy, které se děly ve společnosti a které dynamiku teroru buď urychlovaly anebo jí stály v cestě. Jak z dosavadních výzkumů sovětské reality třicátých let vyplývá, nebyl stalinský teror pouhou akcí shora, ale zasahoval každou část společnosti, byl masovou politickou panikou, přeměňující vztahy mezi lidmi v jejich domácnostech i na pracovištích. Z bývalých pronásledovatelů se postupem doby nezřídka stávaly oběti. Sovětský teror byl zkrátka více než jen souhrnem masového zatýkání, deportací a poprav; zasahoval celou společnost – proměňoval každé pracoviště, každou instituci na místo, kde se musí provést rituální sebe-očištění, demaskování skrytého nepřítele. Nikdo přitom nevěděl (a to ani centrální instituce), podle čeho jsou oběti vybírány. Na rozdíl od nacistického pronásledování byla hranice mezi oběťmi a pronásledovateli ve stalinismu rozmazaná, nejasná.

Ať uchopíme československý stalinismus přelomu čtyřicátých a padesátých let pouze jako „slabší“ verzi sovětského (kde rituály sebe-očištění nepronikly tak hluboko) anebo ho budeme pojímat jako zcela specifickou verzi, měli jsme dosud k zodpovězení otázek o povaze nového režimu k dispozici jen omezené znalosti toho, jak teror na lokální úrovni probíhal – pro koho bylo atraktivní se zapojit a z jakých důvodů, jak vlastně vyznívala kritika těch, kdo se odvážili se ozvat, zda existovala souvislost mezi specifickými požadavky a sociálním profilem jejich nositelů atd. V díle Karla Kaplana se odkazy k „demokratickému“ či „participativnímu“ rozměru stalinského teroru sice nacházejí, důraz na totalitní ambice mocenského centra však Kaplanovi nedovolil střízlivě odhadnout rozsah, v němž byla dynamika teroru ovlivněna potřebami a zájmy „zdola“. Významným počinem na tomto poli je naopak nedávno vydaná práce Václava Kašky, která sice jde argumentačně trochu jiným směrem než předložená diplomová práce Mariana Lóžiho, vnáší však výše uvedené otázky naplno do české diskuse a přináší velmi cenné poznatky o tom, jak turbulentně probíhal teror na lokální úrovni.

Pokud bych měl vypíchnout hlavní motiv, který bych považoval za největší intelektuální výkon v Lóžiho bádání a argumentaci, pak by to nejspíš bylo doložení teze, že aktéři si ve velmi vysoké míře osvojili ideologický jazyk stalinismu, aby prosadili své záměry. Utilitární rozměr přitom šel ruku v ruce se specifickou „vírou“ v civilizační převahu budovatelského

úsilí o nový svět. Používání ideologického jazyka nevedlo k jednomyslnému závěru, nýbrž naopak sloužilo všem stranám v poměrně konfliktních zápasech.

Namísto „totalitního“ *unisono* Lóži nachází mnohost hlasů, ochotu vstupovat do poměrně divokých konfliktů a hájit přitom svá vlastní pojetí nového uspořádání. A namísto perfektně uspořádaného systému útlaku vykresluje všudypřítomný chaos, nadšení jedněch i nezájem druhých o práci pro stranu i o oficiální direktivy, neschopnost disciplinovat straníky třeba i v základních otázkách etc. Analyzuje přitom několik důležitých příkladů – „šlingovštinu“ v Brně nebo „kotrchovštinu“ v Pardubicích a další příklady, aby ukázal nejen postupy lokálních „diktátorů“, ale i strategie jejich svržení a počátky destalinizace. Ačkoliv post-stalinské období nepatří do zorného úhlu práce, hodně vypovídá i o vysoké míře legitimacy těch poměrů, které překonávaly po roce 1953 „nesprávné“ nebo „diktátorské“ jednání lokálních vládců období stalinismu.

Velmi si rovněž cením Lóžihovo pokusu vykreslit sociální profil různých stran konfliktu. Autor velmi přesvědčivě dokládá tezi, která sice dosud byla přítomna v diskusích o stalinismu a destalinizaci, avšak spíše implicitně, tedy bez dostatečného empirického základu, že totiž post-stalinské elity (které „vyhrály“ svůj zápas se stalinskými „diktátory“) měly skupinově-specifické rysy – zpravidla vycházely z dělnického prostředí (na rozdíl od stalinistů, pocházejících spíše ze vzdělaného buržoazního prostředí), měly mnohem menší zahraniční zkušenosti i menší důvěru v emancipační rozměr komunistické doktríny (např. ve vztahu k ženám apod.). Lóži v této souvislosti mluví o „tradiční [post-stalinské] elitě“ (s. 104), která získala navrch po stalinských monstrprocesech.

V tom možná spočívá jediný paradox předložené práce (dovolil bych si jej vnést jako motiv pro obhajobu), že totiž autor sice vykresluje profil „tradiční elity“, která se etabluje na zlikvidované vrstvě stalinských diktátorů, z nějakých důvodů však nepřistoupí ke zhodnocení společných rysů „diktátorské“ elity (přitom si čtenář všimne, že svržení „diktátora“ mohli mít společný habitus – původ ve středních či dokonce nejvyšších společenských vrstvách, vysoké formální vzdělání, jasnou představu o emancipačním rozměru marxismu a nakonec i odvahu přistoupit k nekompromisnímu uplatňování této představy). Pro účely obhajoby si dovoluji položit provokativní otázku (byť třeba zůstane ve spekulativní rovině) – lze v případě stalinistů mluvit o specifickém typu *Bildugsbürgertum*, které sice svou hru „prohraje“ v roce 1953, resp. 1956, vrátí se však v jiné podobě v 60. letech jako předvoj a později nositel reformního komunismu?

Ať se této otázce bude chtít diplomant věnovat nebo ne, navrhuji jeho práci hodnotit jako „výbornou“. A dávám mu rovněž k úvaze, zda by nechtěl části práce publikovat – alespoň ve formě časopiseckého článku nebo sborníkové studie.

V Praze, dne 8. září 2014

Doc. PhDr. Michal P u l l m a n n , Ph.D.